

II. ARTIKLID

EESTI NSV-s ESINEVATE PUJUDE LIIGISISESTEST TAKSOONIDEST

E. Lellep

Taimesüsteematika ja geobotaanika kateeder

Korvõieliste sugukonda kuuluv puju (*Artemisia*) taimeperekond väärib tähelepanu paljude teiste süstemaatiliste gruppide kõrval eriti oma liigilise mitmekesisusega. See taimeperekond sisaldab väga mitmesuguste morfoloogiliste ja bioloogiliste erinevustega liike, mis on laialdaselt levinud peamiselt põhjapoolkera parasvöötme mitmete taimkonnatüüpide erinevates ökoloogilistes tingimustes. Kõige iseloomulikumaks jooneks *Artemisia* taimeperekonna esindajatele on määratu suur liigisisene polümorfism ja morfoloogiliste tunnuste muutlikkus (Крашенинников, 1946). Seetõttu on pujude süstemaatika küsimuste lahendamine küllaltki keeruline, eriti liigi mahu küsimus, mis põhjustab vasturääkivusi ja lahkarvamusi. Vaieldavaid seisukohti esineb samuti liigisiseste ühikute piiritlemisel. Need asjaolud näivad olevat põhjuseks, miks viimasel sajandil puuduvad kogu *Artemisia* perekonda käsitlevad monograafiad. Varem, XIX sajandi esimesel poolel, leiame selle perekonna süstemaatika põhjalikumat käsitlust W. S. Besseri (1829, 1834^a, 1834^b, 1835, 1836) ja A. P. De C andolle (1837) teostes, mille põhjal aga tänapäeval ei saa ammendavat ülevaadet *Artemisia* perekonna liikide liigisisestest ühikutest. Nii näiteks lahendab W. S. Besser liigisisese polümorfismi küsimust paljude liigisiseste pisivormide püstitamise, kusjuures need liigisised ühikud on eristatud mõnel juhul vähese herbaarmaterjali ja liiga väikeste (tühiste) morfoloogiliste tunnuste alusel. Seega võivad selliselt eristatud ühikud olla juhuslikud ja neil ei ole küllaldast teaduslikku väärtust.

Nii selgub, et XIX sajandi alguses, umbes 130 aastat tagasi, millal ilmusid W. S. Besseri vastavad tööd, oli pujuliikide liigisiseste erimite püstitamine üldiselt formaalne. Rohkem tähtsust toleaeagsel *Artemisia* perekonna süstemaatilisel läbitöötamisel omab sektsioonide (*Abrotanum* Bess., *Dracunculus* Bess., *Seriphidium* Bess. ja *Absinthium* DC.) püstitamine, sest neid sektsioone

kasutatakse samamahuliselt ka hiljem (Hall ja Clements, 1923; Gams, 1928—1929 jt.).

Edasi võib märkida, et ka XX. sajandi alguses pujude süstemaatikas liigi mahu küsimuse lahendamisel ja sellest sõltuvalt liigiseste ühikute piiritlemisel tekib vasturääkivusi. Nii näiteks esineb see Põhja-Ameerika «floorades», kus peaaegu samaaegselt ühe autori (Rydb erg, 1916) poolt on Põhja-Ameerikas kindlaks tehtud 120 pujuliiki, kuna teiste autorite (Hall ja Clements, 1923) andmeil esineb seal vaid 29 liiki koos 31 alamliigiga. Sellest järeldub, et liigi mahu piiritlemisel etendab kahtlemata suurt osa autorite subjektiivne suhtumine antud küsimuse lahendamisse. Ühed autorid kasutavad laiu, suuremahulisi liike, teised aga piiritlevad neid kitsalt. Viimast suunda pooldavad tänapäeval ka paljud Nõukogude Liidu süstemaatikud-floristid. Kuid *Artemisia* liikide mahu küsimuses ei ole veel käesoleval ajal täit selgust. Mõnede tööde (nagu Ларин, 1956) järgi ilmneb, et Eesti NSV-s levinud liikidest on näiteks *Artemisia campestris* L. ja *A. maritima* L. jagatud mitmeks iseseisvaks liigiks. Nende väikesemahuliste liikide piiritlemisel tekitab raskusi vahepealsete (üleminevate) tunnustega isendite olemasolu. See on eriti iseloomulik pujuliikidele, kuid ühtlasi ka kogu korvõieliste sugukonnale. Seetõttu peetakse nimetatud sugukonda fülogeneetiliselt suhteliselt nooreks, alles arenemisjärgus olevaks sugukonnaks, kus liikide kujunemise protsess on veel täies hoos (Wettstein, 1935). Sellistel alles kujunemisprotsessis olevatel liikidel on liigi mahu küsimuse lahendamine küllaltki keeruline. Vähem keeruline on aga lugu teisedite ja vormide piiritlemisega. Teisediteks ehk varieteetideks (*var.*) peetakse tavaliselt selliseid liigisiseseid ühikuid, mis on varustatud pärilike väikeste (väiksemate kui alamliigid) morfoloogiliste tunnustega ja neil ei ole omaette areaali. Selle kõrval nime-tame mittepärilike tunnustega erimeid vormideks (*forma*). Eesti flora kriitilisel läbitöötamisel osutatakse suurt tähtsust varieteetide ja vormide avastamisele ja uurimisele, sest sel võib olla rakenduslik tähtsus. Mõnel juhul võivad varieteedid ja alamliigid peale väliste morfoloogiliste tunnuste erineda ka biokeemiliselt (Vaga, 1953).

Lähtudes neist üldistest seisukohtadest taimesüstemaatikas, eriti liigisiseste erimite piiritlemise küsimustes, on käesoleva artikli autor püüdnud lahendada Eesti NSV-s esinevate pujuliikide liigisiseste taksoonide küsimust. Selle ülesande lahendamiseks käsitletakse järgnevalt liikide kaupa Eestis esinevatest pujudest viit liiki. Liigisiseseid ühikuid ei olnud võimalik eristada Eestist kogutud herbaarmaterjali põhjal neljal liigil: *Artemisia abrotanum* L., *A. austriaca* Jacq., *A. dracunculus* L. ja *A. Sieversiana* Willd.

1. *Artemisia absinthium* L. Sp. Pl. (1753) 848. W. S. Besser (1829 : 257) nimetab seda liiki *Absinthium vulgare* Lam. ja eraldab ühtlasi neli (β , γ , δ , ϵ) liigisisest ühikut.

A. P. De Candolle (1837: 125) vastavalt prioriteedile võtab uuesti kasutusele C. Linné nimetuse, nagu seda teevad hiljem ka teised autorid. Vanemate floristide-süsteematikute (nagu Reichenbach, 1830; De Candolle, 1837; Ledebour, 1844—1846 jt.) tööde järgi ei saa *A. absinthium*'i liigisisestest ühikutest rahuldavat ülevaadet. Rohkem hakkab see küsimus lahenuma XX sajandi esimesel poolel (Gams, 1928—1929), kus piiritletakse täpsemalt mitmeid selle liigi teisendeid ja vorme.

Käesoleva liigi piires ilmnes morfoloogilisi lahkminekuid ka Eestist kogutud herbaarmaterjalis, mistõttu võib Eesti NSV-s märkida järgmisi *A. absinthium*'i varieteete ja vorme.

Var. *absinthium* (= var. *communis* Braun-Blanquet). Enamik lehetipmeid on kuni 2 mm laiad ja 0,4—3 cm pikad, enam või vähem teritunud tipuga. Korvõisikud kuni 4 mm läbimõõdus, neid kandvad varreharud pikad. Selle teisendi lühikestele varreharudele tihedalt asetunud õisikutega vormi tuleb pidada *f. contracta*'ks Werner Christiansen.

Var. *insipida* Stechmann. Enamik lehetipmeid on 3—4 mm, harva kuni 5 mm laiad, enamasti tõmbi kuni ümardunud tipuga.

Eesti NSV-s esineva *A. absinthium*'i uueks vormiks on: *f. argenteo-sericea* f. n.* Tema lehed on nii alt kui ka pealt tihedalt kaetud hõbesiidjalt või pisut kollakalt läikiva siidjasviltja karvkattega.

2. *Artemisia campestris* L. Sp. Pl. (1753) 846. C. Linné järgi on see liik Euroopa areaaliga. Seevastu W. S. Besser (1835) mõistab *A. campestris*'e all nii Euroopas kui ka Aasias levinud liiki. Selle levila piires on põldpuju mitmeti varieeruv liik, mille tähistamiseks on W. S. Besser püstitanud terve rea liigisiseseid ühikuid. H. Gamsi (1928—1929: 667) andmeil on sellel liigil veelgi laiem areaal, mis hõlmab nii Euroopat, Lääne- ja Põhja-Aasiat kui ka Põhja-Ameerikat ning Põhja-Aafrikat. Selle ulatusliku areaali piires jaotab H. Gams kõnesoleva liigi kolmeks alamliigiks. Kaasajal käsitletakse neid alamliike enamasti omaette liikidena.

Mõned autorid (Крылов, Крашенинников, 1949: 2773) käsitavad *A. campestris*'ena peamiselt Euroopas ja Lääne-Siberi steppides levinud mesti. Ka selle levila piires on see liik varieeruv, mille põhjal on võimalik eristada mitmeid liigisiseseid ühikuid:

Var. *campestris* (= var. *genuina* Grén. et Godron). Noored taimed (eriti tipmised osad) on kaetud tihedalt siidjate karvadega, aga mõnikord ka pärast õitsemist on lehed osalt ja varte tipmised osad kaetud hõredate karvadega. See teisend on laialdaselt levinud Eestis peamiselt sisemaa liivikutel, liivastel nõlvadel ja kinkudel; maanteede ääres ja raudteedel.

* *Foliis subtus et supra argenteo-sericeis, nitentibus, tomentosis.* Specimen in Herbarium Estonicum Instituto Systematicae Plantarum et Geobotanicae Universitatis Tartuensis.

Var. *sericea* Fr. Taimedel on varred ja lehed ka vanemas eas enam või vähem karvased. Korvõisikud ja nende raod on kuni õitsemiseni tihedalt kaetud siidjate karvakestega. Hiljem, viljumisperioodil õisikutel kärvkate väheneb või osaliselt puudub. Nimeetatud põldpuju teisend kasvab Eesti NSV-s ainult mereranniku luidetel. Huvitav on märkida, et koos selle varieteediga esineb rannikuluidetel ka isendeid, millel vanemas eas kärvkate täiesti puudub. Need põldpuju erimid on arvatavasti hiljem sattunud ranniku ökoloogilistesse tingimustesse ega ole seal veel jõudnud kohaneda.

Olenedes kasvukoha ökoloogilistest tingimustest võivad põldpuju isendid sisaldada rikkalikult värvaineid (antotsüaniine). Sel juhul eristatakse sellised isendid eri vormiks — f. *purpurascens* Beck. Taimedel on varred antotsüaniinide sisalduse tõttu kogu ulatuses lillakaspunased. Seevastu värvainete puudumisel eristatakse f. *stramenticia* Beck. Taimedel on varred ja üldkattellehed rohelistes.

Mereranniku luidetel esinevast põldpujust on eristatud uue vormina f. *procumbens* f. n.* Taimedel on varred lamavad või mõnikord tipud tõusvad.

3. *Artemisia maritima* L. Sp. (1753) 846. C. Linné järgi on see liik levinud Euroopa põhjapoolseil mererannikuil, kuna W. S. Besseri käsitluses (1834^a: 30) omab ta ulatuslikumat areaali. Nimelt esineb *A. maritima* Besser nii Euroopas mererannikuil ja sisemaal kui ka Lääne-Siberis ja Kesk-Aasias. Selle suure areaali ulatusel on meripuju väga varieeruv liik, mida tähistab W. S. Besseri poolt terve rea liigisiseste ühikute eristamine, kusjuures *A. maritima* L. on võrdne ühe W. S. Besseri märgitud meripuju erimiga (*A. maritima* Bess. & *Linnaeana* Bess.).

Hiljem ka H. Gams (1928—1929) käsitleb meripuju kollektiivliigina, mille jagab alamliigiks ning need omakorda paljudeks teisenditeks ja vormideks. Viimasel ajal on meripuju kollektiivliigist eraldatud omaette liikideks kõrbe- ja stepivöötmes esinevad erimid. Nii näiteks on Lääne-Siberi flooras (Крылов, Крашенинников, 1949: 2779) märgitud seitse liiki, mis on eristatud meripuju kollektiivliigist. Olles laialdaselt levinud Euroopa mererannikuil (Vahemere rannikult kuni Põhja- ja Läänemere rannikule) on meripuju sellel ulatuslikul rannajoonel küllaltki varieeruv liik. Seetõttu on selle liigi piires varem mitmete autorite järgi (nagu Lange, 1886—1888; Johnson, 1896—1897; Gams, 1928—1929; Hayek, 1931 jt.) eristatud terve rida liigisiseseid ühikuid. Käesoleva artikli autoril puuduvad kaasajal andmed meripuju liigisiseste ühikute käsitlemisest iseseisvate liikidena Lääne-Euroopas. Eestis Saaremaa läänerannikul kasvav

* *Caulibus prostratis, superne interdum ascenduntibus*. Specimen in Herbarium Estonicum Instituto Systematicae Plantarum et Geobotanicae Universitatis Tartuensis.

meripuju on oma morfoloogiliste tunnuste poolest lähedane Gotlandi, Ölandi, Rootsi ja Taani rannikuil leviva sama liigi isenditele. Võib märkida, et nimetatud liik on kasyukoha ökoloogiliste tingimuste suhtes eriti labiilne. Seetõttu näib, et Saaremaa rannikul, kus ökoloogilised tingimused on teistsugused kui näiteks Gotlandi, Ölandi jt. rannikutel, on välja kujunemas uus liik, mida esialgu võib eristada uue varieteedina:

Var. *osiliensis* var. n.* (var. *salina* ex p.). Enamasti madalakasvuline (15—30 cm kõrge) poolpöösas. Varred ja lehed on tiheda viltja karvkatte tõttu valkjashall- või hallviltjad, vanemas eas peaaegu alati hallviltjad. Korvõisikud on selgesti raolised, sageli mõned neist lühiraolised või raota. Korvõisikud asetsevad enamasti püstiselt lühikestel (kuni 5 cm), ülespoole suunatud peavarre harudel. Seevastu var. *salina* Koch on kõrgemakasvuline (30—70 cm) ja tumedamalt hallviltjas poolpöösas, millel õisikuid kandvad varreharud on eelmisest pikemad, horisontaalselt laiuvad või nende tipud on allapoole kaardunud. Korvõisikud on samuti eelmisest pikema raoga, enamasti longus varreharudel.

Eespool nimetatud varieteedist võib eristada Saaremaa rannikul harva esinevat vormi — f. *subsalina* f. n.** Korvõisikud on pikaraolised ja longus, ainult mõned neist on lühiraolised, asetsevad püstiselt varreharude tippudes. Õisik on hõre.

A. maritima põhierimiks on Saaremaa rannikul järgmine varietet:

Var. *maritima*. Noored taimed on tiheda viltja karvkatte tõttu valgeviltjad, vanemas eas valgeviltjad või enamasti valkjashallkuni osalt hallviltjad. Korvõisikud on lühiraolised või raota, mõnikord üksikud selgesti raolised. Korvõisikuid kandvad varreharud on enamasti lühikesed (kuni 6 cm), harvem pikemad. Nimetatud meripuju teisend esineb Eesti NSV-s kahe vormina: f. *maritima* (= f. *typica* Lange) — õisikuid kandvad varreharud on horisontaalselt või allapoole kaardunud tippudega, ja f. *gallica* Lange — õisikuid kandvad varreharud püstised.

4. *Artemisia rupestris* L. Sp. Pl. (1753) 847. W. S. Besser (1829; 247) nimetab seda liiki *Absinthium rupestris*'eks ja märgib ühtlasi kahte (α *Oelandicum* ja β *Thuringiacum*) liigisisest ühikut. A. P. De Candolle (1837 : 124) kasutab jällegi C. Linné nimetust ja eristab selle liigi piires nelja (α *Oelandica*, β *Thuringiaca*, γ *viridifolia* ja δ *viridis*) erimit. Hiljem P. Kрōлов (Крылов, 1904) eristab kaks vormi — f.

* *Suffrutex saepe pumilus, 15—30 cm altus, caulibus et foliis griseo-tomentosus, autumnosaepe incano-tomentosis, calathidiis plurimis pedunculatis. Rami fertiles saepe breviores (ad 5 cm longi), erecti.* Specimen in Herbarium Estonicum Instituto Systematicae Plantarum et Geobotanicae Universitatis Tartuensis.

** *Calathidia pedunculis longis, nutantes, solum nonnulla pedunculis brevibus, erecta ad apices ramorum. Florescentia non densa.* Specimen in Herbarium Estonicum Instituto Systematicae Plantarum et Geobotanicae Universitatis Tartuensis.

salsuginea ja *f. alpina*. Liigisiseseid ühikuid selle liigi piires ei ole eristanud näiteks K. Johansson (1896—1897), C. A. Lindman (1926) ja R. Sterner (1938).

Eestist kogutud *A. rupestris*'e materjali kriitilisel läbitöötamisel on selgunud, et väikeste morfoloogiliste tunnuste erinevuse tõttu võib eristada kahte vormi — *f. rupestris* (= *f. oelandica* Bess.) — korvõisikute sisemiste üldkattelehtede kilejas serv pruunikas või lillakaspruun, ja *f. thuringiaca* Wallroth — korvõisikute sisemiste üldkattelehtede kilejas serv värvusetu.

5. *Artemisia vulgaris* L. Sp. Pl. (1753) 848. See liik on *Artemisia* perekonnas üks kõige ulatuslikuma areaaliga liik. Nii näiteks on harilik puju kollektiivliigina levinud peaaegu kogu Euraasias ning ka Põhja- ja Kesk-Ameerikas. Käesolevat liiki peetakse ühtlasi kõige vormirikkamaks liigiks pujude hulgas (Gams, 1928—1929: 639). Viimast asjaolu iseloomustab eriti ilmekalt näiteks sellest liigist Põhja-Ameerikas (Hall ja Clements, 1923: 71—87) 15 alamliigi ja 99 väiksema liigisisese ühiku eristamine. Samuti on ka vanematel andmetel (Besser, 1834^b; De Candolle, 1837; Ledebour, 1844—1846 jt.) eristatud Euraasias levinud harilikust pujust suur arv alamliike ja teisendeid. Seevastu H. Gams eristab Lääne-Euroopas nimetatud liigi piires kolm nn. «vormide rühma». P. Krölovi ja I. M. Krašeninnikovi (Крылов, Крашенинников 1949: 2813) andmeil esineb harilik puju Lääne-Siberis kolme varieteedina.

Käesoleva liigi Eestist kogutud herbaarmaterjalis ilmnes välistes tunnustes selgeid erinevusi Eestis mererannikul ja sisemaal kasvavate taimeisendite vahel. Eesti NSV-s esineb *A. vulgaris* põhiliselt kahe varieteedina.

Var. *vulgaris* (= *v. vulgatissima* Bess.). Varre alumised ja keskmised lehed on enamasti kaheli-sulgjaguste 0,6 kuni 1,2 cm (harva kuni 1,8 cm) laiuste leheselementidega, mille serv on ebakorrapäraselt saagjas. Ülemised õisiku piirkonnas olevad varrelehed on sulgjagused või jagumata, 3—5 mm (harva 1,5—3 mm) laiad. Lehetipmed ahenevad enamasti järsku pisut ogajaks tipuks. See hariliku puju teisend kasvab laialdaselt sisemaal umbrohuna elamute ümbruses.

Var. *coarctata* Forsell. Alumised ja keskmised varrelehed kaheli- kuni kolmeli-sulgjaguste, lineaalsete või lineaalsüstjate, 2—4 mm (harva 4—6 mm) laiuste leheselementidega. Ülemised, õisiku piirkonnas olevad varrelehed, on sulgjagused või jagumata, lineaalsed, 1,5—3 mm (harva 1 mm) laiused. Leheselementid on terveservalised või harvalt saagjate hammastega, enamasti pikkamööda terituvad enam või vähem ogajaks tipuks. Seda hariliku puju teisendit leidub kaunis sageli Eestis mererannikuil peamiselt rannavalli klibustikel. Kuid peab märkima, et peale nimetatud kahe varieteedi esineb kõnesoleva liigi piires rida vahepealsete

tunnustega vorme, mida aga käesolevas töös lähemalt ei ole piiritletud.

Lõppkokkuvõttes tuleb rõhutada *Artemisia* taimeperekonna suhtelist fülogeneetilist noorust, kus liikide tekkimise protsess on veel täies hoos, samuti pujuliikidele omast liigisisest polümorfismi ja morfoloogiliste tunnuste suurt muutlikkust, mis teeb *Artemisia* liikide süstemaatika küsimuste lahendamise küllaltki keeruliseks. Seetõttu ei saa pidada lõplikku ka Eestis esinevate pujuliikide liigisiseste taksoonide küsimuse lahendamist käesolevas töös. Nii näiteks pälvib edaspidi tähelepanu ja uurimist hariliku puju liigisisese polümorfismi küsimus. Äntud töös on loobutud selle liigi piires kasvukoha vormide eristamisest napivõitu herbaarmaterjali ja ka autori väheste kogemuste tõttu selliste küsimuste lahendamiseks. Esialgselt on piiratud ainult Eesti pujuliikide iseloomulikumat teisendite ja vormide kindlakstegemisega. Siinjuures kerkitab mõne liigi puhul (nagu *A. vulgaris* ja *A. campestris*) küsimus, kas nende liigisiseseid ühikuid mitte käsitleda iseseisvate liikidena. Ka selliste küsimuste lahendamine jääb tuleviku ülesandeks.

KIRJANDUS

- Besser, W. S. 1829. Absinthium Gaertn. Bull. Soc. Imp. Nat. Moscou, I.
Besser, W. S. 1834^a. De Seriphidiis seu de sectione III^a Artemisiarum Linnaei. Bull. Soc. Imp. Nat. Moscou, VII.
Besser, W. S. 1834^b. Tentamen de Abrotanis seu de sectione II^{da} Artemisiarum Linnaei. Nouv. Mem. Soc. Nat. Moscou, III.
Besser, W. S. 1835. Dracunculii seu de sectionē IV^{ta} et ultima Artemisiarum Linnaei. Bull. Soc. Imp. Nat. Moscou, VIII.
Besser, W. S. 1836. Supplementum ad Synopsis Absinthiorum tentamen de Abrotanis, dissertationem de Seriphidiis atque de Dracunculis. Bull. Soc. Imp. Nat. Moscou, IX.
De Candolle, A. P. 1837. Prodrromus systematis naturalis regni vegetabilis, VI, Paris.
Gams, H. 1928—1929. *Artemisia* in Hegi, G., Illustrierte Flora von Mitteleuropa VI, 2. München.
Hall, H. M., Clements, F. E. 1923. The Phylogenetic method in Taxonomy the North American species of *Artemisia*, *Chrysothamus*, and *Atriplex*. Carnegie Inst. of Washington Public. № 326.
Hayek, A. 1931. Prodrromus Florae peninsulae Balcanicae. Repert. spec. nov. regni veget., XXX, 2.
Johansson, K. 1896—1897. Hufuddragen af Gotlands växttopografi och växtgeografi grundade på en kritisk behandling af dess kärlväxtflora. Kongl. Svenska Vetenskaps-Akademiens Handlingar XXIX, 1.
Lange, L. 1886—1888. Haandbog i den Danske Flora. Kjøbenhavn.
Ledebour, C. F. 1844—1846. Flora Rossica, II. Stuttgartiae.
Lindman, C. A. M. 1926. Svensk Fanerogamiflora. Stockholm.
Linnaeus, C. 1753. Species plantarum ed. 1, II. Holmiae.
Reichenbach, L. 1830. Flora Germanica Excursoria, I. Lipsiae.
Rydberg, P. A. 1916. *Artemisia* in North American Flora, vol. 34, 3. New-York.
Sternér, R. 1938. Flora der Insel Öland. Acta Phytogeogr. Suecica, IX.
Vaga, A., Eichwald, K. 1953. Eesti NSV flora, I. Tallinn.

Wettstein, R. 1935. Handbuch der systematischen Botanik, 4. Aufl. Leipzig u. Wien.

Крашенинников И. М. 1946. Опыт филогенетического анализа некоторых евразийских групп рода *Artemisia* в связи с особенностями палеогеографии Евразии. Мат. по ист. флоры и раст. СССР, вып. II. М.—Л.

Крылов П. Н. 1904. Флора Алтая и Томской губернии, III. Томск.

Крылов П. Н., И. М. Крашенинников 1949. *Artemisia* in Крылов П. Флора Западной Сибири, изд. 2-е, вып. XI, Томск.

Ларин И. В. 1956. В книге «Кормовые растения сенокосов и пастбищ СССР», т. III. М.—Л.

ВНУТРИВИДОВЫЕ ТАКСОНЫ ВСТРЕЧАЮЩИХСЯ В ЭСТОНСКОЙ ССР ВИДОВ ПОЛЫНЕЙ

Э. Леллеп

Резюме

По имеющимся до настоящего времени данным в Эстонской ССР встречается девять видов полыней: *Artemisia abrotanum* L., *A. absinthium* L., *A. austriaca* Jacq., *A. campestris* L., *A. dracunculula* L., *A. maritima* L., *A. rupestris* L., *A. Sieversiana* Willd. и *A. vulgaris* L. Внутривидовые единицы установлены до настоящего времени у пяти видов.

1. *A. absinthium* L. var. *absinthium* (= var. *communis* Braun-Blanquet) — доли листьев большей частью до 2 мм ширины и 0,4—3 см длины, более или менее заострены. Формой этой разновидности в Эстонии является f. *contracta* W. Christiansen. Встречается еще var. *insipida* Stechmann, у которой большинство долей листьев шире, чем у разновидности var. *absinthium*. Таксономически новой формой *A. absinthium* является: f. *argenteo-sericea* (стр. 40).

2. *A. campestris* L. var. *campestris* (= var. *genuina* Gren. et Godron) — растения начиная с фазы цветения почти без опушения. Эта разновидность широко распространена в Эстонии главным образом на песчаных полях, солнечных склонах и холмах, около дорог и железной дороги. По морскому побережью на дюнах встречается другая разновидность — var. *sericea* Fr. Стебли и листья этого растения более или менее опушены и в старых стадиях; корзинки и их цветоносы до фазы цветения густо опушены, позднее опушение редет или частично исчезает. Формами *A. campestris* L. var. *campestris* и var. *sericea* Fr. являются: f. *purpurascens* Beck. Стебли растения вследствие содержания в их тканях антоцианидов имеют лиловато-красную окраску; f. *stramenticia* Beck — в тканях стеблей растений антоцианиды отсутствуют; f. *procumbens* f. n. (стр. 41). Растения стелющиеся, или иногда их верхушки восходящие.

3. *A. maritima* L. var. *maritima* — молодые растения бело-

войлочные, позднее беловато- до серо-войлочные; корзинки на коротких, отдельные корзинки на более длинных цветоносах. Боковые ветви соцветий большей частью короткие (до 6 см). Эта разновидность встречается в Эстонии в двух формах: *f. maritima* (= *f. typica* Lange) — боковые ветви соцветий горизонтальные, иногда немного поникающие, и *f. gallica* Lange — боковые ветви соцветий прямостоячие. Новой разновидностью *A. maritima* L. является *var. osiliensis* (*var. salina* Koch ex p. стр. 42), формой которой является *f. subsalina* f. n. (стр. 42).

4. *A. rupestris* L. *f. rupestris* (*f. oelandica* Bess.) — пленчатый край внутренних листочков обертки имеет коричневатую или лиловато-коричневую окраску. Второй формой полны каменной является *f. thuringiaca* Wallr., у которой пленчатый край внутренних листочков обертки бесцветный.

5. *A. vulgaris* L. *var. vulgaris* (= *var. vulgatissima* Bess.) — нижние и срединные стеблевые листья большей частью дважды перисто-рассеченные, с долями шириной от 0,6—1,2 см; верхние стеблевые листья перисто-рассеченные или цельные, шириной от 3—5 мм (редко от 1,5—3 мм). Эта разновидность встречается в Эстонии главным образом в качестве сорняка около жилых мест. По морскому побережью распространена другая разновидность *A. vulgaris* — *var. coarctata* Forsell., у которой доли листа еще уже, чем у предыдущей разновидности. Кроме названных внутривидовых таксонов в пределах этого вида встречается целый ряд форм местообитания, характерных для видов полней.

В связи с формами местообитания в систематике полней возникают затруднения. Поэтому вопрос о внутривидовых таксонах полней в Эстонской ССР нельзя считать окончательно разрешенным. В настоящей работе автор ограничился выделением только наиболее характерных разновидностей и форм полней в Эстонской ССР.

ÜBER INFRASPEZIFISCHE TAXA DER BEIFÜßARTEN ESTLANDS

E. Lellep

Zusammenfassung

Nach bisherigen Angaben gibt es in Estland neun Beifußarten (*Artemisia abrotanum* L., *A. absinthium* L., *A. austriaca* Jacq., *A. campestris* L., *A. dracunculus* L., *A. maritima* L., *A. rupestris* L., *A. Sieversiana* Willd. ja *A. vulgaris* L.). Bei fünf Arten sind infraspezifische Taxa festgestellt worden.

1. *A. absinthium* L. *var. absinthium* (= *var. communis* Braun-

Blanquet) — Blattzipfel meist bis 2 mm breit und 0,4+3 cm lang, mehr oder weniger zugespitzt. Eine Form dieser Varietät in Estland ist: f. *contracta* W. Christiansen. Außerdem tritt auch var. *insipida* Stechmann auf, bei der die meisten Blätter breitere Zipfel haben als die der var. *absinthium*. Eine Taxonomisch neue Form der *A. absinthium* ist: f. *argenteo-sericea* (S. 40).

2. *A. campestris* L. var. *campestris* (= var. *genuina* Gren. et Gordon) — Pflanze schon frühzeitig (von der Blütezeit an) verkahlend. Diese Varietät findet sich in ganz Estland und zwar hauptsächlich auf Sandflächen im Binnenlande, an sonnigen Hängen und Hügeln, an Landstraßen und Bahndämmen. An der Meeresküste tritt eine zweite Varietät auf — var. *sericea* Fr. Hier sind Stengel und Blätter auch in höherem Alter mehr oder weniger behaart, die Blütenköpfchen und ihre Stiele sind bis zur Blütezeit dicht, später spärlicher behaart bis kahl. Formen von *A. campestris* L. var. *campestris* und var. *sericea* Fr. sind f. *purpurascens* Beck — Stengel durch Anthozyan gerötet, f. *stramenticia* Beck — Anthozyanide fehlen in dem Stengel, und f. *procumbens* f. n. (S. 41)

3. *A. maritima* L. var. *maritima* — die jungen Pflanzen weißfilzig, später weißgrau- bis graufilzig; Blütenköpfe kurz gestielt, einige deutlich gestielt; Blütenstandsäste meist kurz (bis 6 cm); diese Varietät tritt in Estland in zwei Formen auf: f. *maritima* (= f. *typica* Lange) — mit sparrigen oder mit übergebogenen Blütenstandsästen, und f. *gallica* Lange — Ästchen aufrecht. Eine neue Varietät von *A. maritima* L. ist var. *osiliensis* (var. *salina* Koch ex p. S. 42), die als f. *subsalina* auftritt (S. 42).

4. *A. rupestris* L. f. *rupestris* (= f. *oelandica* Bess.) — trockenhäutiger Rand der inneren Hüllblätter bräunlich oder bräunlichviolett. Eine andere Form von *A. rupestris* ist f. *thuringiaca* Wallr. — trockenhäutige Berandung der Hüllblätter farblos.

5. *A. vulgaris* L. var. *vulgaris* (= var. *vulgatissima* Bess.) — untere und mittlere Stengelblätter meist doppelt fiederteilig, mit 0,6—1,2 cm breiten Blattsegmenten. Die obersten Stengelblätter fiederteilig oder ungeteilt und 3—5 mm (selten 1,5—3 mm) breit. Diese Varietät ist in Estland vornehmlich als Unkraut in der Umgebung von Wohnhäusern anzutreffen. An der Meeresküste ist eine zweite Varietät von *A. vulgaris* verbreitet, nämlich var. *coarctata* Forsell. mit schmälere Blattsegmenten als bei der vorigen Varietät. Außer den genannten Varietäten gibt es innerhalb der Grenzen dieser Art noch eine Reihe von Standortformen, eine Erscheinung, die für die *Artemisia*-Arten kennzeichnend ist und die Systematisierung dieser Gattung erschwert. Daher ist auch die Frage nach den innerartlichen Einheiten der *Artemisien* Estlands noch nicht als endgültig gelöst zu betrachten. Aufgabe der vorliegenden Arbeit ist lediglich eine vorläufige Differenzierung der für Estland charakteristischen Varietäten und Formen dieser Gattung.